

Staroverstvo v Sloveniji med religijo in znanostjo

STUDIA MYTHOLOGICA SLAVICA – SUPPLEMENTA
Supplementum 17
Zbirka / Series
Uredniki zbirke /
Editors of the Series Saša Babič, Monika Kropelj Telban, Katja Hrobat Virloget

STAROVERSTVO V SLOVENIJI MED RELIGIJO IN ZNANOSTJO

Recenzentki / Rewiev Monika Kropelj Telban, Nadja Furlan Štante
Urednici / Editors Saša Babič, Mateja Belak
Jezikovni pregled /
Proof reading Špela Križ
Tehnična ureditev in prelom /
Technical editor and DTP Mateja Belak
Založnik / Publisher Založba ZRC
Izdajatelj / Issued by ZRC SAZU Inštitut za slovensko narodopisje
Zanje / Represented by Aleš Pogačnik, Ingrid Slavec Gradišnik
Tisk / Printed by Birografika Bori d. o. o.
Naklada / Print run 400

Izid knjige sta podprla / Javna agencija za raziskovalno dejavnost RS / Slovenian Research
Published with the support of Agency, ZRC SAZU

Fotografija na ovitku /
Front cover photo Igor Valentinčič: Jelenk

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

257.7-853:001(497.4)

STAROVERSTVO v Sloveniji med religijo in znanostjo / Saša Babič, Mateja Belak (ur., eds.). - Ljubljana : Založba ZRC, 2022. - (Zbirka Studia mythologica Slavica. Supplementa, ISSN 1581-9744 ; suppl. 17)

ISBN 978-961-05-0657-7

COBISS.SI-ID 113860611

ISBN 978-961-05-0658-4 (PDF)

COBISS.SI-ID 114006275

Ljubljana 2022; prva izdaja, prvi natis / first edition, first print

Prva e-izdaja knjige (pdf) je pod pogoji licence Creative Commons 4.0 CC-BY-NC-SA. / Prosto dostopna tudi v elektronski obliki (pdf) / First e-edition of the book (pdf) is freely available in e-form (pdf) under the Creative Commons 4.0 CC-BY-NC-SA.

DOI: <https://doi.org/10.3986/9789610506584>

Knjiga je delno rezultat raziskovalnega projekta V6-1923 Popis, analiza in ovrednotenje primarnih in sekundarnih virov slovenskih raziskovalcev o "Posoškem staroverstvu", ki sta ga je financirala Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Ministrstvo za kulturo iz državnega proračuna.

The authors acknowledge the financial support from the Ministry of Culture and the Slovenian Research Agency (research core funding No. V6-1923).

© 2022, ZRC SAZU, Inštitut za slovensko narodopisje, Založba ZRC, avtorji / authors

Staroverstvo v Sloveniji med religijo in znanostjo

Saša Babič, Mateja Belak (ur. / eds.)

LJUBLJANA 2022

Pavlu Medveščku (1933–2020),
ki je odprl pot do novih spoznanj o staroverstvu

in

Gregorju Lesjaku (1965–2022),
ki je pomembno spodbudil raziskavo staroverstva

VSEBINA / CONTENTS

Uvodna beseda (Saša BABIČ, Mateja BELAK)	7
Kratko o knjigi / Briefly about the book (Andrej PLETERSKI)	9
(Ne)pristnost verovanj in praks v gradivu o “posoških starovercih” ter o primerljivosti in o različnih pogledih na svet [(In)authenticity of beliefs and practices in the material on the “Old Faith Believers of Posočje”, comparisons and different worlds] (Katja HROBAT VIRLOGET)	15
Kolonizacija Srednjega Posočja [Colonisation of the Middle Soča region] (Matjaž BIZJAK)	35
Družbeno-politični vidiki zahodnoslovenske naravoverske skupnosti [Socio-political aspects of western Slovenian nature worshippers’ community](Cirila TOPLAK)	47
Elementi slovenske prvotne religije. O rekonstrukciji slovenskega staroverskega religijskega izročila [Elements of Slovenian Indigenous Religion] (Lenart ŠKOF)	71
Trije Belini in njihovi sinkretizmi v ustnem izročilu zahodne Slovenije [The Three Belins and their syncretisms in the oral tradition of Western Slovenia] (Miha MIHELIC)	93
Verovanje host v sklopu staroverstva na Slovenskem in verovanja starih Slovanov [Beliefs of the “Hoste” in the Context of Old Faith in Slovenia and the Faith of the Ancient Slavs] (Andrej PLETERSKI)	109
GRADIVO / MATERIAL	145
Vpliv monolitov na lokalno magnetno polje [Influence of monoliths on the local magnetic field] (Rudi ČOP)	147
Cerkev kot del staroverskega svetišča [Church as part of an Old Faith sanctuary] (Franc ŠTURM)	157

Uvodna beseda

Pričujoče delo *Staroverstvo v Sloveniji med religijo in znanostjo* je delno rezultat ciljno-raziskovalnega projekta *Popis, analiza in ovrednotenje primarnih in sekundarnih virov slovenskih raziskovalcev o "posoškem staroverstvu"* (vodja Anja Ragolič, CRP projekt, V6-1923, ARRS), ki je potekal med novembrom 2019 in oktobrom 2021. Projekt se je posvetil temi, ki je in še vedno rojeva razburkane debate in postavlja vprašanja o pristnosti virov, zgodb, znanj in svetišč, začenši že s samim poimenovanjem *staroverci*, ki prav nesrečno sovпада z rusko pravoslavno heretično ločino starovercev (*staroveri*) iz 17. stoletja (več o tem gl. Toplak str. 53). V času vznika te teme sta se zasidrali dve struji v etnologiji in v širših humanističnih in družboslovnih vedah in njuni raziskovalni fokusi so različni. Medtem ko ena stran želi ovrednotiti znanje, prakse starovercev, saj se jim kaže gradivo kot verodostojno, drugi razmišljajo bolj o diskurzih, skupnosti, identiteti, ki jih gradivo, videno kot neverodostojno, poraja danes (več o tem gl. Hrobat Virloget 2021). Burne debate med obema strujama potekajo predvsem glede verodostojnosti gradiva, ki sta ga Boris Čok (npr. 2012) in Pavel Medvedšček (npr. 2015) objavila na več mestih.

Namen projekta in s tem tudi knjige je predvsem kritično ovrednotiti prav to sporno gradivo in ga umestiti v zgodovinski prostorski in družbeni kontekst, nikakor pa ne zanikati pristnosti virov. Želja projekta in s tem tudi tega dela pa je predvsem najti potencial, ki ga tako gradivo ima, in preko pozitivne naklonjenosti podati spoznanja, predvidevanja o veri v naravo in njeno moč. Knjiga se po šestih znanstvenih razpravah zaključuje z dvema prispevkoma, ki smo ju uvrstili kot gradivo, saj na podlagi meritev poskušata aplikativno dokazati znanje takratne (staroverske) družbe in s tem eksplicitno izkazujeta popolno prepričanost v t. i. staroverski sistem.

Kot urednici bi želeli izpostaviti, da prispevki poskušajo raziskovalno kritično obravnavati temo starovercev, in ne prepričanja ali pripadnosti katerikoli raziskovalni struji. Raziskovalci so svoje prispevke pisali samostojno, na podlagi svojih znanstvenih in izkušenskih izhodišč. Ali se raziskovalci motijo, tako eni kot drugi, verjetno nikoli ne bomo mogli z vso gotovostjo trditi, tako kot ne moremo z gotovostjo zagovarjati razprave o drugih verovanjskih praksah iz preteklosti, tudi tistih, ki se nam zdijo še tako prepričljive.

Saša Babič in Mateja Belak

ČOK, Boris 2012, *V siju mesečine. Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice*. – Studia mythologica Slavica, Supplementa, Supplementum 5.

HROBAT VIRLOGET, Katja, 2021, Etnološka recepcija starovercev. Odgovor z druge strani 1. – *Etnolog* 31, 197–204.

MEDVEŠČEK, Pavel 2015, *Iz nevidne strani neba: Razkrite skrivnosti staroverstva*. – Studia mythologica Slavica, Supplementa, Supplementum 12.

Trije Belini in njihovi sinkretizmi v ustnem izročilu zahodne Slovenije

Miha MIHELIČ

Izvleček

Na območju zahodne Slovenije in širše je bilo verovanje v boga Belina in magično moč ključa sv. Belina živo vsaj še v začetku 20. stoletja. Belina so tu kontinuirano častili od prazgodovine oz. od železne in morda celo bronaste dobe, v srednjem ali novem veku pa so njegovo sposobnost zdravljenja (oči) povezali s ključem sv. Belina, potem ko se je čaščenje slednjega iz Polesine razširilo na vzhod na območje današnje zahodne Slovenije.

Enako kot sv. Belina lahko tudi sv. Albina, ki so ga ljudsko imenovali Belin, povežemo z zdravilstvom, saj je bil priprošnjak pri otroških in očesnih boleznih. Ker je sv. Albin umrl 1. marca, je tega dne njegov god in po izročilu tudi začetek Belinovega leta in pomladi. Njegovo leto ter poljedelske letne čase so merili s kmečkim koledarjem, ki so ga sestavljali hrast in štirje kamni v polkrogu.

V primeru boga Belina, zdravilnega ključa sv. Belina in začetka Belinovega leta na 1. marec, ki je hkrati tudi dan smrti sv. Albina, gre torej za srednjeveško-novoveški sinkretizem krščanskih elementov s staroverskimi elementi, ki izvirajo iz prazgodovine. Zdravljenja, povezana z njimi, je treba razumeti predvsem simbolično, saj je bil Belin tudi bog sonca in svetlobe ter vode in zdravilstva in je zdravil (ter premagoval) slepoto (oz. temo). Zato tudi ne preseneča, da je bil njegov praznik 1. marca oz. spomladi, ko se temnejša polovica leta preveša v svetlejšo.

Ključne besede: Belin, Belen, sv. Belin, sv. Albin, sinkretizem, ustno izročilo, koledar, zahodna Slovenija

Abstract

[The Three Belins and their syncretisms in the oral tradition of Western Slovenia] In Western Slovenia and beyond, the belief in the god Belin and the magical power of the key of St Belin was still alive at least at the beginning of the 20th century. Belin has been continuously worshipped here since prehistoric times (since the Iron Age or even in the Bronze Age). In the Middle Ages till the Modern Age his healing power (the eyes) was linked to the key of St Belin. The worship spread eastwards from Polesina to the area of today's Western Slovenia.

Like St Belin, St Albinus, in folk denomination known as Belin, can also be linked to healing, as he was an intercessor for childhood and eye diseases. As St Albin died on 1 March, this is the day of his feast and, according to tradition, the beginning of the "Year of Belin and Spring". His year and the agricultural seasons were measured by a peasant calendar consisting of an oak tree and four stones in a semicircle.

In the case of the god Belin, the healing key of St Belin and the beginning of the year of Belin on

1 March, which is also the day of the death of St Albinus, there is therefore a medieval-post-medieval syncretism of Christian elements with Old Faith elements dating from prehistoric times. The healings associated with them should be understood primarily symbolically, since Belin was also the god of the sun, light and healing, and healed (and overcame) blindness (or darkness). It is therefore not surprising that his feast day was celebrated on 1 March, or in the spring, when the darker half of the year turns into the lighter half.

Keywords: Belin, Belen, St Belin, St Albin, syncretism, oral tradition, calendar, Western Slovenia

Uvod

Pred dobrimi dvajsetimi leti je Marjeta Šašel Kos pokazala, da je Belin keltsko božanstvo, povezano z vodo in zdravilstvom, pa tudi s svetlobo in soncem.¹ Čaščenje oglejskega Belina oz. Belena² je trajalo neprekinjeno, vse do zgodnjerednjeveškega obdobja, ko so ga prevzeli Slovani in ga spremenili v skladu s svojimi prepričanji (Šašel Kos 2001). Pozneje je bila podana domneva o njegovem bronastodobnem izvoru in neprekinjeni kontinuiteti čaščenja vse do 20. stoletja (Mihelič 2011; 2012). V pričujočem članku so prikazani Belinovi srednjeveško-novoveški sinkretizmi, ki so historično ali prek legend povezani s krščanskima svetnikoma sv. Belinom (in njegovim ključem) ter sv. Albinom.

O enigmatičnem ključu svetega Belina

Izročilo o "svetem" Belinu in njegovem "ključu" je že leta 1882 zapisal Simon Rutar v knjigi *Zgodovina Tolminskega*. Pozneje to isto izročilo omenja več avtorjev (Ovsec 1991, 472; Šašel Kos 2001, 16; Kropelj 2008, 144–145; 2012, 83–84), vendar se je le Monika Kropelj ukvarjala z raziskovanjem njegovega pomena. Na podlagi Rutarjeve omembe in zgod-

¹ Po novejših etimoloških raziskavah je Belin povezan z vodo in izviri (de Bernardo Stempel 2003, 57; 2013, 78–79; de Bernardo Stempel, Hainzmann 2020, 152–153), vendar se s to razlago ne strinjajo vsi in ga povezujejo tudi z močjo in nasiljem (Prósper 2017, 280–289).

² Ker so območje Ogleja pred prihodom Rimljanov poseljevali Veneti in Kelti, se je, zaradi jezikovnih stikov, ime [ˈbelinos] oz. Belino postopoma uveljavljalo ali zaznavalo kot [ˈbelenos] oz. Beleno. Nasprotno pa v Noriku ni zanesljivih primerov Belena, ampak samo Belina. Keltska oblika *bélinos je pridevniška oblika, ki morda pomeni 'močan' ali manj verjetno 'blesteč', keltska oblika *belénos pa ni nikoli obstajala. Belinos je preživel in se je pozneje s spremenjenimi lastnostmi vključil v sklop slovanskih verovanj ali pa je bilo mešanje izročil mogoče zaradi podobnosti njegovega imena s slovansko besedo "bel". Tudi to podpira različico Belinos kot izvorno (Prósper 2017, 257–259, 289–290).

Ustno izročilo v zahodni Sloveniji, v katerem je izpričano (skoraj) izključno ime Belin ter z njim povezani številni vodni izviri (Medvešček 2006, 133; 2015, 241, 354, 393, 398; Lavrenčič 2019), govori v prid izvirnemu imenu Belinos in predvsem njegovi povezavi z vodo. Dokončno sodbo seveda prepuščamo etimologom.

be o rožci belega možca (Medvešček 1990, 71) je postavila domnevo, da bi Belinov "ključ" lahko bila čudežna Belinova rožica, ki rase na koničastih skalah za Krnom (Kropej 2008, 144–145; 2012, 83–84). Vendar je treba opozoriti, da so v Posočju z imenom Belinova roža imenovali arniko (*Arnica montana*) (Medvešček 2006, 52; 2015, 199; 2017, 28; Lavrenčič 2019), z imenom rožca belega možca pa plahitico zvezd(ast)olistno (*Alchemilla conjuncta*) (Medvešček 1990, 217; Bokal 2008, 166). Slednje odseva kompleksnost Belinove zgodbe, zato bomo skušali na podlagi še drugih izročil najprej odgovoriti, kaj je ta ključ.

Sveti Belin se omenja še v drugi polovici 20. stoletja v izročilu, ki ga je zbral Pavel Medvešček, vendar le enkrat (Medvešček 2006, 51). Zgodnejša so Rutarjeva poročila o izročilu svetega Belina, saj je o njem večkrat pisal, a se ni poglobljal v njegov enigmatičen ključ, zato o njem ne izvemo prav veliko.

"Belina ima ljudstvo za velikega zdravitelja in mu daje pridevek 'sveti'. Z njegovim 'ključem' se bajé lahko ozdravlja slepota" (Rutar 1882, 21).

"Goriškim Slovencem je še dan danes Belin dobro znan. Imenujejo ga svetega in pravijo, da se z njegovim ključem ozdravljajo očesne bolezni. (Iz tega se spozna prav lahko bog svetlobe in solnca). Na južni strani Čedadada stoji še zdaj cerkva z imenom S. Beleno" (Rutar 1883, 1; 1895, 33).

"Južno od Čedadada stoji med vasema Fornalis in Rualis zaselek Sv. Belin, ki je dobil svoje ime po karnskem bogu Belinu – Belenu. To božanstvo je med tolminskimi Slovenci še sedaj znano, ker pripovedujejo, da se dá bel na očesih³ ozdraviti z 'razbeljenim ključem sv. Belina'" (Rutar 1899, 21–22).

Žal avtor ni zapisal, ali ključ sploh obstaja, niti kje je in kaj predstavlja. Povezavo ključa sv. Belina s Čedadom lahko le slutimo, saj ob omembi ključa omenja še cerkev in zaselek južno od Čedadada, ki sta povezana s sv. Belinom. Na avstro-ogrski vojaški karti iz leta 1893 je vrisan zaselek, cerkve pa očitno ni bilo več (*sl. 1*). Tudi notica v časopisu Soča iz leta 1903 eksplicitno omenja, da imajo ključ sv. Belina v Čedadu (Soča 1903, 2). Še vedno pa ne izvemo, kaj ta ključ dejansko predstavlja.

Šele leta 1909 v prispevku Antona Fakina izvemo, da *"še dandanes pravijo ljudje, da ozdravlja ključ samostanskih vrat 'Belina' bolne oči"* (Fakin 1909, 5), kar kaže, da je bilo ključev sv. Belina več in da sta bila dva izmed njih tudi ključa samostana sv. Martina v Belinji pri Ogleju ter cerkvenih vrat sv. Belina pri Čedadu. Ni znano, ali sta bila omenjena ključa res uporabljena za zdravljenje oči, za katere bolezni in na kakšen način, prav tako ni podrobnosti o morebitnem zdravljenju z njima. Le Rutar že desetletje prej omenja, da je *"z razbeljenim ključem sv. Belina"* možno ozdraviti bel na očesih (Rutar 1899, 22).

Verovanje v magični ključ sv. Belina ni bilo razširjeno le v Posočju in na Krasu, ampak tudi širše. V Istri so proti ugrizu steklega psa zaznamovali čelo s ključem sv. Belina, pred tem pa zmolili tri očenaše, tri zdravamarije in vero (*credo*). Psu, za katerega so sumili, da ga je napadel stekli pes, so dali jesti skorjo kruha, na katero so napisali naslednje besede:

³ Siva mreña (*Cataracta*).

S A T O R
 A R E P O
 T E N E T
 O P E R A
 R O T A S

Nekaterim duhovnikom se je to zdelo preveč vraževerno, zato so zapis zamenjali s besedami preroka Davida: *Homines, et iumenta salvabis Domine quemadmodum multiplicasti super nos misericordiam tuam* (Tommasini 1837, 61).

Zakaj so ključ sv. Belina uporabljali proti steklim psom?

Odgovor na to vprašanje dobimo v eni izmed legend, ki je povezana s škofom sv. Belinom (S. Bellino). Po tej so sredi 12. stoletja v bližini Fratte (Polesine) psi Tomaža Caponegra zasledovali in ubili škofa Belina.⁴ Škofa so pokopali v cerkvi sv. Jakoba (Lugarano), ta je bila pozneje zaradi poplave zasuta z materialom in je za njo izginila vsaka sled. Šele ko so vode odtekle, je Janez Villico iz Fratte odkril kamnito krsto in jo prestavil v cerkev sv. Martina (Variano). Kraj je prevzel ime Sv. Belin, on pa je postal zavetnik Polesine in adrijske škofije ter veljal za priprošnjika proti ugrizom steklih psov. Za zdravljenje so bili učinkoviti ključi, ki so jih razbeljene položili na rano in na glavo stekle živali (Meneghini 1859, 32; Bocchi 1861, 96–97). Zato ne preseneča, da je bilo “z razbeljenim ključem sv. Belina” možno ozdraviti bel na očesih (Rutar 1899, 22) in da je tudi ključ samostanskih vrat sv. Martina v Belinji pri Ogleju zdravil bolne oči (Fakin 1909, 5). To po eni strani kaže povezavo z legendo o sv. Belinu (po kateri je bil pokopan v cerkvi sv. Martina) in njegovim ključem (*sl.* 2), po drugi strani pa, kot bomo videli v nadaljevanju, povezavo z bogom Belinom, ki je bil povezan z zdravljenjem (oči).

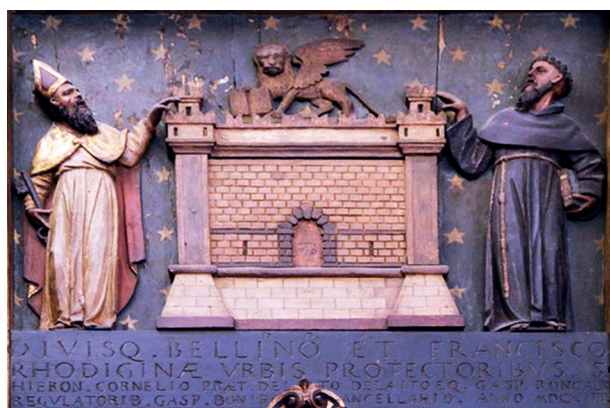
Rutar poroča, da je cerkev sv. Martina na razvalinah Belinovega svetišča že okoli leta 485 ukazal sezidati patriarh Marcellinus, pri njej pa benediktinski samostan, ki ga je okoli leta 811 obnovil patriarh Maksencij. Avtor je cerkvico pri Čedadu imenoval S. Beleno, za zaselek Sv. Belin pa je menil, da “*je dobil svoje ime po karnskem bogu Belinu – Belenu*” (Rutar 1883, 1; 1895, 33; 1899, 21–22). To pomeni, da je samostan zagotovo stal, preden je umrl sv. Belin, zato je kraj Belinja verjetneje kot po svetniku dobil ime po (bližnjem) Belinovem svetišču,⁵ a so mu zaradi podobnosti obeh imen pripisali povezavo z legendo o

⁴ Mučenca sv. Belina je njegov prvi hagiograf, škof Bonagiunta iz Adrie (1286–1304), identificiral s homonimnim padovanskim škofom, ki je umrl leta 1147, vendar je škof Belin, ki izhaja iz dokumentov, popolnoma drugačen od legende. Epizoda, ki jo pripoveduje Bonagiunta, pravzaprav podrobno reproducira izkušnjo drugega Padovanca Bernarda d’Adgea (1287–1295). Hagiograf je uporabil osebo iz preteklosti za pripovedovanje sodobne zgodbe in tako ustvaril, poleg z izročilom povezane podobe svetnika, tudi zgodbo, ki je služila sodobnim potrebam adrijske in padovanske cerkve (Tilatti 1996).

⁵ Na območju Belinjske opatije so bila med renesančnimi izkopavanji odkrita številna posvetila Belenu, ki so bila skoraj vsa izgubljena, zato je verjetno, da je bilo v bližini njegovo svetišče. V podu cerkve sv. Martina je bil najden napis, posvečen Silvanu, z istega območja pa so znana posvetila tudi drugim božanstvom (Buora 1979, 456; Giovannini 2005, 168). Posvetila Belinu so odkrili tudi v cerkvi sv. Martina v Beljaku, njegovo svetišče pa je morda stalo v bližnjih antičnih termalnih kompleksih (Piccottini 2017, 35–43).

Sl. 1: Zaselek Sv. Belin (St. Bellino) (desno spodaj) na avstro-ogrski vojaški karti (Spezialkarte 1893).

Sl. 2: Upodobitev sv. Belina s ključem (levo) iz leta 1618 (prirejeno po Splet 1).

sv. Belinu.⁶ Poimenovanje cerkvice oz. zaselka po božanstvu pa je nekoliko vprašljivo, saj je tako na napisni plošči iz leta 1618 kot na vojaški karti iz leta 1893 napisano svetnikovo ime sv. Belin (S. Bellino) in ne S. Beleno (prim. *sl. 1* in *2*). Nenavadno bi bilo tudi, če bi cerkev dobila ime po božanstvu in ne po svetniku. Kljub temu pa na omenjenem območju ali v bližini ni izključena prisotnost majhnega Belinovega svetišča, saj so z območja Čedadada znani bronasti kipci Belena, ki potrjujejo njegovo čaščenje zlasti med skromnejšimi sloji in kmečkim prebivalstvom (Bosio 1977, 43).

V zvezi z legendo o sv. Belinu kaže omeniti še, da je bil po njej sv. Belin najprej pokopan v cerkvi sv. Jakoba. Patrocinij sv. Jakoba starejšega se je sicer razširil k nam s severa in ne z zahoda, kar dokazuje dejstvo, da je Jakobovih cerkva v Furlaniji sorazmerno malo in nobena ni veliko starejša od 13. stoletja (Höfler 2016b, 403). Vendar je po drugi

⁶ Na *sliki 2* sta sv. Belin in sv. Frančišek upodobljena kot zaščitnika mesta Rovigo. Kot zanimivost naj navedemo, da je bil tudi bog Belin/Belen zaščitnik obleganega antičnega Ogleja. Glede na njegov vzdevek Defensor bi si ga lahko predstavljali tudi kot zaščitniškega boga, ki je uspešno pomagal Noričanom, ko so njihovo prestolnico Norejo oblegali Boji (de Bernardo Stempel, Hainzmann 2020, 156).

Sl. 3: 3D posnetek Belinovega trona, pogled proti jugu.

strani zanimivo, da sta v zahodni Sloveniji na Kanalskem Kolovratu dva vrhova, kjer so prej verjetno častili boga Belina, danes pa tam stojita cerkvi sv. Jakoba. Ena, ki je v ruševinah, stoji na vrhu hriba severozahodno od Volč, kjer je nekoč stalo znamenje svetega Belina, po gradnji cerkve pa se je Belinov vrh preimenoval v Jakobov vrh (Medvešček 2006, 51–52; 2015, 298). To se je gotovo zgodilo po 6. marcu 1493, saj je bilo takrat na prošnjo skupine župljanov v Volčah izdano dovoljenje za postavitve cerkve (Höfler 2016a, 41). Pod cerkvijo pa na ledini *Na Jakobu* še danes stoji zdravilen Belinov tron (sl. 3) (Medvešček 2015, 106).⁷ Druga cerkev sv. Jakoba stoji na Škeljaku nad Debenjem, kjer je bilo po izročilu gradišče s sončnim svetiščem (Medvešček 2015, 332, 334, 523) in je prvič omenjena okoli leta 1350 (Höfler 2016a, 41). V njeni bližini so bili odkriti tudi kovinski predmeti, katerih narava odlaganja nakazuje možnost, da je bilo na tem kraju kultno mesto iz pozne bronaste in zgodnje železne dobe ter rimskega obdobja (Nanut 2011; 2018). Tudi na Banjški planoti je bil v bližini Belinovega svetišča pri Belem brdu nad Kanalskim Vrhom najden poznobronastodobni depo kovinskih predmetov, povezan s sončnim božanstvom (Mihelič 2011; 2012). Zato ni izključeno, da so na Škeljaku častili (tudi) Belina, pozneje pa uničili njegovo svetišče in nad njim postavili cerkev sv. Jakoba. Oba primera torej kažeta na možnost, da so bogu Belinu zaradi podobnosti obeh imen pripisali povezavo z legendo o sv. Belinu.

Zakaj je ključ sv. Belina zdravil bolne oči?

Joža Lovrenčič je v svojem romanu *Anali izumrlega naroda* med drugim zapisal naslednje: “*Še boste gledali!*” (...) “*Seveda bomo, dokler nam Belen ne ugasne oči!*” (Lovrenčič 1931b, 8).

Z Belinom in očmi pa je povezano še eno izročilo:

⁷ Ob topografskem ogledu smo lokalizirali tron in naredili 3D-posnetek. Gre za naraven kamen v obliki stola, ki ga je nekoč obkrožalo več kamnov, od teh je danes ohranjenih le še nekaj. Nekateri imajo zglajene dele površin oz. robov, kar kaže, da so nanje polagali roke in jih z njimi (z)gladili.

“Belist je bil zelo dober in uspešen zdravilec, ki je zdravil meščane iz velikih mest. Ker je imel največ bolnikov, so ga zavistneži neke noči prijeli, pretepli, mu iztaknili eno oko, drugo pa poškodovali. Obenem so mu še zašili usta ter ga ustrahovali s smrtjo, če ne bo odnehal. Ko se je ponovno spravil na noge, se je iz mesta neopazno umaknil in s konjem odjezdil daleč v gore, kjer se je posvečal le bolnim in revnim kmetom in siromakom. To božanstvo je imelo prvotno ime Belen ali Belin,⁸ pri nas pa se je udomačilo ime Belist. Njegovo drevo je bila breza, ki so ji nekoč rekli beliska in je bila zato zdravilna. Podoba, ki je bila izrezljana iz brezovega lesa, pa je bila obreza. Ko je bil človek res v hudi stiski in ni poznal nobene rešitve, je poleg podobe Belista, ki jo je prosil za pomoč, lahko uporabil še njegovo iztaknjeno oko, ki je bilo vedno ob njegovi podobi. To pa je naredil tako, da je kamnito oko izmenično polagal na svoji očesi in ga prosil za pomoč in uslišanje” (Medvešček 2015, 194).

Glede na staroversko izročilo so različni kamni, ki so bili povezani z Belinom, skrbeli za zdravje ljudi in živali. Kamen, imenovan Belistovo oko, ki so ga na kmetijah shranjevali v zunanjem slepem oknu hleva, je ščitil zdravje živine, kamen, imenovan Belist, pa je skrbel za zdravje ljudi v hiši.⁹ Trije temni kamenčki z belimi krogi so predstavljali Belistove oči, ki gledajo v prostor in ga čuvajo (Medvešček, Skrt 2014, 34–35).

V povezavi z izročilom o Belistu je treba omeniti še troje. Njegovo ime je enako moškemu teonimu Belistos ter podobno ženskima teonimoma Belestis in Belisama. V primeru Belestis gre za preoblikovanje v i-deblo arhaične in v Španiji še ohranjene presežniške oblike *Bel-isto-s*/**Bel-ist-ā* indogermanskega pridevnika **belo-*, ki pomeni “močan” (De Bernardo Stampel, Heinzamann 2020, 148), podobno tudi **Bel-isamā* / **bel-isamo-* pomeni “zelo močan, najmočnejši” (Repanšek 2016, 74–75). Vse to govori v prid Belinovemu izvirnemu imenu, ki pomeni močan (prim. Prósper 2017, 286–289). Po mnenju nekaterih naj bi bila le na območju Norika izpričana boginja Belestis z etimološkega vidika blizu Belinu in naj bi bila njegova spremljevalka (Šašel Kos 1999, 21; 2000, 31; 2001, 10–11; Kropej 2008, 142, 314; 2012, 48, 81–82, 217; Visočnik 2020, 344–345), drugi menijo, da z njim ni niti v sorodu niti ne njegova spremljevalka (Prósper 2017, 289; De Bernardo Stampel, Heinzamann 2020, 150, 154).

Drugo zanimivo dejstvo je, da je Belist (ki so ga v izročilu enačili z Belinom) zdravil meščane velikih mest, in ni nenavadno, da se je v izročilu ohranil spomin na oglejskega Belina/Belena, saj je tam izpričan že v antičnih virih.

Tretja zanimivost v zvezi z Belistom je njegova povezava s konjem. Pri Keltih je bil konj tesno povezan s sončnimi simboli in bogovi ter z vodo. V svetišču boga sonca in zdravilstva Apolona Belenusa v Sainte-Sabine v Franciji, ki je stalo ob zdravilnem vodnem izviru, so bile darovane keramične figurice konjev in konjenikov (Green 1997, 122–123). Simboliki konja v povezavi s soncem in z vodo (sončne ladje s konjskimi glavami) lahko sledimo že v zgodnjo bronasto dobo (Sprockhoff 1954). Tudi v antičnih epigrafskih virih

⁸ Možno je, da je ta podatek pripovedovalec dobil v Rutarjevih delih ali pa pri nekom, ki jih je bral (prim. Rutar 1883, 1; 1895, 33; 1899, 21–22).

⁹ Tu gre najbrž za pomoto, saj je kamen Belistovo oko vedno stal ob obrezi in so ga za pomoč prosili ljudje (Medvešček 2015, 194), kar pomeni, da je verjetno bil v hiši, kamen Belist pa v zunanjem slepem oknu hleva.

je dokumentirana Belinova povezava z (zdravilnimi) izviri (Šašel Kos 2001, 13) in še danes je v Posočju znanih več (zdravilnih) izvirov, povezanih prav z njim (Medvešček 2006, 133; 2015, 241, 354, 393, 398; Lavrenčič 2019). V Kobaridu je bil pod Gradičem odkrit ritualen pokop konja (Mlinar, Gerbec 2011), v svetišču na Gradiču pa ploščica s konjenikom (Osmuk 1984; 1998), kar ne govori le v prid interpretaciji, da so na Gradiču častili Belina (Osmuk 1997, 12), ampak tudi njegovim povezavam tako z močjo in nasiljem (žrtvovanje konja) kot tudi z vodo (izvir). V Kobaridu pa je bilo še leta 1331 zabeleženo čaščenje svetega izvira in drevesa, kamor je čedajska cerkev organizirala "kazensko ekspedicijo", ki je izvir zasula s kamni in posekala sveto drevo (Juvančič 1984, 49–55).

Glede na to, da je okoli leta 1350 že omenjena cerkev sv. Jakoba na Škeljaku (Höfler 2016a, 41), ki je bila zgrajena na mestu domnevnega Belinovega svetišča, ni izključeno, da sta bili v približno istem času, ali celo sočasno, v Posočju uničeni vsaj dve njegovi svetišči. Ker je po izročilu pred postavitvijo cerkve na Škeljaku tam stal tudi kamen kačja glava (Medvešček 2015, 331), lahko izvore verovanja v kačje glave in z njim povezane staroverske skupnosti, ki je častila tudi Belina, za zdaj okvirno datiramo pred leto 1350, kar pomeni, da je bila v Posočju prisotna že v času omenjene "kazenske ekspedicije" in verjetno še prej.¹⁰

Omenjeno izročilo o Belistu bi tako lahko bilo še eden od argumentov, ki govorijo v prid domnevi o kontinuiteti Belinovega čaščenja v zahodni Sloveniji, ne le od antike, ampak že od železne in morda bronaste dobe (prim. Mihelič 2011; 2012). V srednjem ali novem veku pa so Belinovo sposobnost zdravljenja (oči) povezali s ključem sv. Belina, potem ko se je čaščenje slednjega iz Polesine razširilo na vzhod na območje današnje zahodne Slovenije. V Posočje najbrž prek cerkve sv. Belina pri Čedadu, na Kras pa prek samostana sv. Martina v Beliniji. Gotovo je bilo ključev sv. Belina več in domnevamo lahko, da so bili zdravilni vsi tisti, ki so bili tako ali drugače povezani s sv. Belinom in božanstvom Belinom.

Zakaj se je Belinovo leto začelo 1. marca?

Lovrenčič je v svojem romanu zapisal, da kdor ne slavi Belinovega spomladanskega godu, ne sme pričakovati čez leto nič dobrega. "*Kaj bi razmišljali in določevali dan, ko ga je čas prinesel s seboj! Mesec raste in ko bo poln bo prvi Belenov praznik v mladoletju*" (Lovrenčič 1931a, 8; 1932, 2). Slednje zagotovo ni v celoti plod pisateljeve domišljije, ampak zelo verjetno tudi posledica poznavanja starejše literature in/ali izročila. Belena so v preteklosti enačili tudi z Apolonom, za katerega je že iz antičnih pisnih virov znano, da se je spomladi vrnil iz Hiperboreje. Torej takrat, ko se temnejša polovica leta preveša v svetlejšo. Iz posoškega izročila je razvidno, da sta se Belinovo leto in s tem začetek nabiranja zelišč začela 1. marca (Medvešček 2017, 45). Zakaj torej ne ob spomladanski polni luni, ampak prav 1. marca?

¹⁰ Temu v prid morda govorita vsaj dva argumenta. Čeprav v Furlaniji nobena cerkev sv. Jakoba ni veliko starejša od 13. stoletja, lahko prvo znano cerkev z Jakobovim patrocinijem na današnjem slovenskem ozemlju iz Ozeljana v Vipavski dolini datiramo že v 11. stoletje (Höfler 2016b, 403), zato je tudi cerkev na Škeljaku vsekakor lahko starejša od ok. leta 1350. Drugi argument pa je tudi izročilo o tročanu, ki je povezoval tri kačje glave na Krnu, Matajurju in Kobariškem Stolu ter varoval svetišče v Kobaridu in druga v okolici (Medvešček 2015, 268–269). Gre morda prav za tisto svetišče v Kobaridu, ki ga je leta 1331 uničila "kazenska ekspedicija" iz Čedadu?

Prvi odgovor najdemo v nekaterih virih iz prve polovice 20. stoletja, kot so *Koledar Šolske družbe sv. Cirila in Metoda*, *Vodnikova pratika* itd., kjer je za 1. marec zapisano ime Belin, s katerim so imenovali tudi škofa Albina, ki goduje isti dan (*sl. 4*). Škof Albin (Belko) je umrl 1. marca 550 in bil pokopan v Angersu v Franciji. Svetniško čaščenje sv. Albina se je iz Francije razširilo po državah zahodne Evrope in prodrlo prek Nemčije na Poljsko

❖ ❖ ❖ **SUŠEC ★ MARCIJ** ❖ ❖ ❖

Hrv.-srbsko: Ožujak.

Češko: Březen. ☞ 31 dni. ☜

Luž.-srb.: Nalétnik.

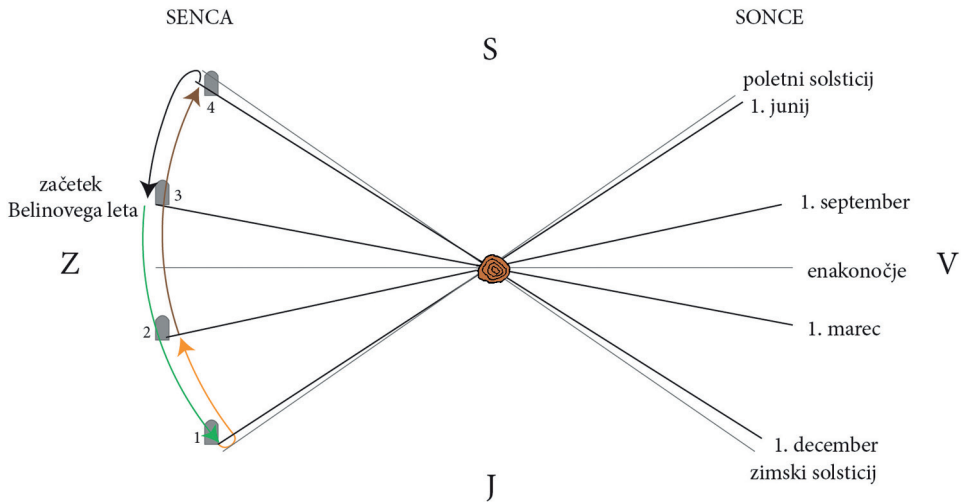
Poljsko: Marzec.

Rusko: Мартъ.

Bolgarsko: Мартъ.

Dnevi	Godovi in nedeljski evangeliji	Beleške.
Jezus ozdravil slepca. Luk. 18.		
1 Ned.	5 Onica. Albin, šk.; Belin.	
2 Pon.	Simplicij, pap.; Milena. ☿	
3 Tor.	Pust. Kunigunda, c.; Mislav.	
4 Sred.	† Pepelnica. Kazimir, sp.	
5 Čet.	Evzebij; Danica.	
6 Pet.	Fridolin, op.; Zvezda.	
7 Sob.	Tomo Akv., c. uč.; Kosana.	
Hudobni duh izkušal Jezusa. Mat. 4.		
8 Ned.	1. postna. Ivan božji; Bodin.	
9 Pon.	Frančiška R.; Danimir. ☽	
10 Tor.	40 muč. Stana.	
11 Sred.	† Kvatre. Radoja.	
12 Čet.	Gregor I, pap.; Božana.	
13 Pet.	† Kvatre. Svetovid.	
14 Sob.	† Kvatre. Desimir.	
Jezus se na gori izpremenil. Mat. 17.		
15 Ned.	2. postna (kvat.) Velislav.	
16 Pon.	Hilarij, m.; Ljubislava.	
17 Tor.	Jedert, d.; Budimir.	
18 Sred.	Ciril Jeruz.; Slavoljub. ☿	
19 Čet.	Josip, ž. D. M. Zlata.	
20 Pet.	Evgenij, m.; Vlada.	
21 Sob.	Benedikt, op.; Tuga.	
Jez. izgnal hudiča iz mutca. Luk. 11.		
22 Ned.	3. postna. Bazil; Milojka.	
23 Pon.	Viktorijan, m.; Dražislav.	
24 Tor.	Gabrijel, n. a.; Jaroslav.	
25 Sred.	Sredp. Oznanjenje M. D. ☾	
26 Čet.	Dizma; Srdan.	
27 Pet.	Rupert, šk.; Stanimir.	
28 Sob.	Ivan Kap., sp.; Uma.	
Jezus nasitil 5000 mož. Ivan 6.		
29 Ned.	4. postna (sredp.) Ciril, šk.	
30 Pon.	Angela F., vd.; Pribislav.	
31 Tor.	Modest, šk.; Mojmir.	
Dan vzraste za 1 uro 48 min. Dan je dolg 10 ur 56 min. do 12 ur 44 min.		

Sl. 4: V koledarju Šolske družbe sv. Cirila in Metoda vidimo, da 1. marca godujeta sv. Albin in Belin (Koledar 1907, 6).

Sl. 5: Shematičen prikaz kmečkega koledarja nad Vrtačami in letnih časov v Belinovem letu.

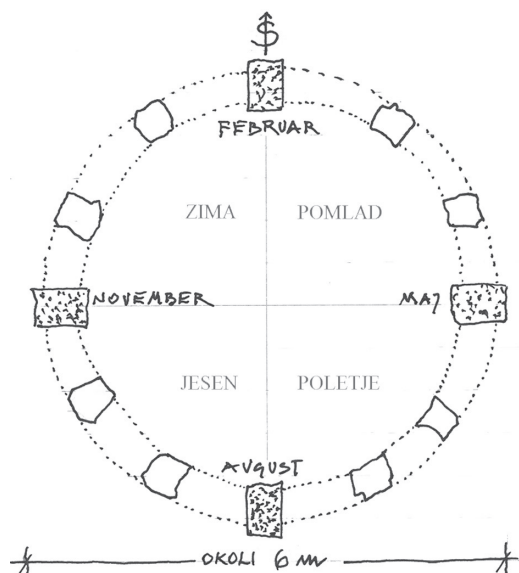
in tudi v naše kraje. Sv. Albin je bil tudi priprošnjik pri otroških boleznih. Upodablja ga, kako daje slepemu vid (Miklavčič, Dolenc 1968, 591–593).

Drugi odgovor ponuja izročilo o zaznamovanem hrastu nad Vrtačami pod Korado, ki so ga posekali po novem letu 1919 in zažgali. Pri hrastu so bili postavljeni štiri kamni v polkrogu in vse skupaj je služilo kot kmečki koledar.¹¹ “Prvega marca se je začelo novo leto in obenem tudi pomlad, a si to lahko videl le, če si tisti dan ob sončnem vzhodu stal pri hrastu. Senca debela je takrat prekrila prvi kamen v polkrogu. Ko je prvega junija ob vzhodu senca padla na drugi kamen, se je začelo poletje. Prvega septembra zjutraj, ko je senca prekrila tretji kamen, pa se je začela jesen. Zima se je začela prvega decembra, ko je ob sončnem vzhodu senca debela prekrila še četrty kamen” (Medvešček 2015, 330–331). Tu naj opozorimo na pomoto pripovedovalca, saj je po datumih sončnih vzhodov sodeč pravilno, da je 1. marca senca prekrila tretji kamen od leve proti desni, gledano od hrasta proti zahodu oz. v smeri njegove sence (sl. 5).¹² To seveda ni naključje, saj je število tri imelo pri starovercih izjemno močan simbolni pomen. To kaže, da je bila ena izmed funkcij omenjenega koledarja merjenje Belinovega leta ter poljedelskih letnih časov oz. določanje začetka Belinovega leta ter poljedelske pomladi, ki sta se začela 1. marca. Ker je bil hrast, ki je služil kot gnomon, lahko star nekaj stoletij (kolikor običajno raste), tudi koledar ni bil starejši.¹³ Zato ne moremo popolnoma izključiti možnosti, da je bil začetek Belinovega leta v spomladanski

¹¹ Na Dobožovju pri Kopovišču pa naj bi v hrastovi krošnji prebival Belinov duh (Medvešček 2015, 316).

¹² Tu je treba opozoriti, da je slika shematična, saj so sence pozimi daljše in poleti krajše. Poleg tega ne vemo, ali je bilo dovolj, da je kamen prekrila zgolj senca debela ali senca mesta, kjer se je deblo razvejilo, ali morda mesta, kjer je bilo morebitno znamenje, saj je bil hrast zaznamovan.

¹³ Če govorimo o enem življenju drevesa. Lahko bi ga tudi na novo posadili, ko je drevo odmrlo ali odslužilo določeno dobo. Vendar podatki o tem, da bi ga ciklično sadili, v izročilu niso ohranjeni.

Sl. 6: Risba kamnitega risa, ki je stal na Kuniku (prirejeno po Medvešček 2015, sl. 22).

polni luni in so ga pozneje pod vplivom krščanstva prestavili na dan smrti krščanskega svetnika sv. Albina oz. Belina.

Podobnih koledarjev s štirimi (izstopajočimi) kamni naj bi bilo po izročilu še nekaj. Še najbolj podoben Belinovemu koledarju je bil morda v bližini Podbrda pri Rodežu, na ledini Perunk ali Perun, kjer je stalo stoletno drevo, okoli katerega so bili "v polkrogu postavljeni kamni, ki so se proti sredini višali". Tam je bilo staroversko svetišče, imenovano Kompilj (Medvešček 2015, 385). Ker pa se v izročilu ni ohranil podatek o številu in legi kamnov ter druge podrobnosti, tega ne moremo nesporno trditi.

Naj omenimo še dva koledarja, ki sta bila sicer nekoliko drugačna, vendar sta bila tudi povezana s poljedelskimi letnimi časi. Tak koledar je bil na vrhu Kunika nad Livškimi Ravnami, kjer je stal kamniti krog, ki ga je sestavljalo dvanajst kamnov. Osem je bilo svetlih, štirje pa so bili temni. Kamni so pomenili mesece v letu, meseci med temnimi kamni pa letne čase. Severni temni kamen je pomenil februar in konec zime, južni avgust, vzhodni maj in zahodni november (sl. 6). Tu so vsako leto konec maja opravljali obred, ki so mu rekli mlajanje oz. omlajevanje (Medvešček 2015, 146–147). Nekaj kilometrov stran, pri Vogrinskih, kjer je v bližini Belinovo podčelo (Medvešček 2015, 290), so konec februarja s posebnim obredom klicali sonce (Medvešček 2015, 140–142). Ker je bil bog Belin povezan tudi s soncem, lahko domnevamo, da so konec zime klicali sončnega boga, da prinese pomlad, ter da so se letni časi zaključili proti koncu določenega meseca oz. konec tega. Ker so staroverci enkrat na leto ob februarski polni luni pripravili obredno jed *čiščeno*,¹⁴ da bi telo simbolično očistili celoletne navlake in umazanije (Medvešček 2015,

¹⁴ V povezavi z imenom jedi kaže omeniti, da tudi ime za mesec februar izvira iz latinskih besed *februare* ali *februa*, ki sta povezani z (o)čiščenjem (Graf 2015, 169). Kristjani pa 2. februarja praz-

Sl. 7: Rekonstrukcija kamnitega risa, ki je stal v dolinici Beli križ pri Preložah (Pleterski 2014, sl. 3.3.11.8).

536), domnevamo, da je bil takrat tudi konec zime in začetek pomladi oz. novega leta. To bi lahko bilo povezano s (starejšim?) lunarnim koledarjem, ki je bil vezan na lunine mene.

V manjši dolini pod vrhom vzpetine Pri belem križu nad Preložami pa je bil narejen kamnit krog iz naravnih ploščatih kamnov, imenovanih škrlice, razdeljen na štiri dele tako, da je bilo videti, kot da je v njem križ (sl. 7). V vsakem polju je bila večja kamnita plošča, na katero je moralo spomladi, ko je začelo poganjati listje, stopiti dekcle. Krog naj bi imel približno šest metrov premera in na stiku križa z obodom še štiri pokončne kamne (Čok 2012, 33–34).

Med omenjenima kamnitima krogoma je kar nekaj podobnosti. Oba sta imela približno 6 m premera, štiri izstopajoče kamne in sta bila povezana s spomladanskim obredom plodnosti. Obredu ob risu na Kuniku so rekli *mlajanje* (Medvešček 2015, 146), v sredini kamnitega kroga v dolinici pod vzpetino Pri belem križu je bila zapičena leskova palica s štirimi utori, ki so ji rekli *mlajčec* (Čok 2012, 34). Mlaj, ki so ga postavljali vsako leto maja, je imel nekoč drugačen pomen od današnjega ter je bil namenjen plodnosti in novemu življenju (Medvešček 2015, 298). Tudi obred *mlajanje* je bil namenjen plodnosti polj in živine. Takrat so v risu plesala dekleta, v ris in iz njega pa so udeleženci metali določene predmete (Medvešček 2015, 146). Pri belem križu so po izročilu štiri dekleta stala na štirih kamnih v notranjosti risa, ki so pomenili tudi štiri smeri neba in štiri letne čase (Pleterski 2014, 107), kar pomeni, da gre za koledar. Iz objavljenega izročila za zdaj ni znano, ali so omenjeni štirje pokončni kamni Pri belem križu simbolizirali tudi (iste) mesece kot temni kamni s Kunika. Glede na analogijo med njima bi lahko bili notranji kamni

nujejo Marijino očiščenje oz. svečnico, ki sodi med štiri glavne Marijine praznike. Ti so zabeleženi že v t. i. Gelazijevem sakramentarju, sestavljenem okoli leta 750 v merovinškem okolju na območju Pariza po okoli sto let starih predlogah (Höfler 2016b, 376).

povezani z začetkom in koncem poljedelskih letnih časov ter štirje pokončni na obodu z začetkom ali koncem astronomskih letnih časov ali obratno.

Žal imajo vsi omenjeni kamniti koledarji tudi manj prijetno skupno lastnost, in sicer, da so bili močno poškodovani ali celo uničeni. Ker niso bili arheološko raziskani, o njihovi starosti lahko le ugibamo. Tako lahko rečemo le to, da so bili podobni poljedelski koledarji, ki so temeljili na letnih časih, znani tako v novem in srednjem veku kot tudi v antiki, indici pa kažejo njihov morebiten prazgodovinski izvor. Večini je skupno to, da se na določen dan v februarju začne pomlad, v maju poletje, v avgustu jesen in v novembru zima.¹⁵ V zvezi z Belinom naj omenimo le še to, da nekateri raziskovalci z njim povezujejo praznik Beltaine (okoli 1. maja), ki je pomenil začetek poletja in je v irskem koledarju preživel kot eden izmed štirih velikih keltskih praznikov, poleg Imbolca (okoli 1. februarja – začetek pomladi), Lughnasada (okoli 1. avgusta – začetek jeseni) in Samaina (okoli 1. novembra – začetek zime). Poudariti je treba, da povezava med Belinom in praznikom Beltaine v virih za zdaj ni dokumentirana, zato praznik in bog nista nujno povezana (Šašel Kos 2001, 10). Takšna povezava v ustnih izročilih o Belinu pri nas še ni bila dokumentirana.

Zaključek

Na območju zahodne Slovenije in širše je bilo verovanje v boga Belina in magično moč ključa sv. Belina živo vsaj še v začetku 20. stoletja. Na podlagi izročil o ključu sv. Belina in legende, povezane s tem svetnikom, sklepamo, da je bil njegov ključ res ključ in ne čudežna rastlina. Za zdravljenje je bil potreben razbeljen ključ, za katerega so v Istri in severni Italiji verjeli, da pomaga proti steklim psom, v Posočju in na Krasu pa, pod vplivom boga Belina, da pomaga proti slepoti in drugim očesnim boleznim. Belina so tu kontinuirano častili iz prazgodovine oz. od železne in morda celo bronaste dobe, v srednjem ali novem veku pa so njegovo sposobnost zdravljenja (oči) povezali s ključem sv. Belina, potem ko se je čaščenje slednjega iz Polesine razširilo na vzhod na območje današnje zahodne Slovenije. V Posočje najbrž prek cerkve sv. Belina pri Čedadu, na Kras pa prek samostana sv. Martina v Beliniji. Gotovo je bilo ključev sv. Belina več in domnevamo lahko, da so bili zdravilni vsi tisti, ki so bili tako ali drugače povezani s sv. Belinom in božanstvom Belinom.

Enako kot sv. Belina lahko tudi sv. Albina, ki so ga ljudsko imenovali Belin, povežemo z zdravilstvom, saj je bil priprošnjik pri otroških in očesnih boleznih. Njegovo čaščenje se je iz Francije razširilo po državah zahodne Evrope in prodrlo prek Nemčije na Poljsko in tudi v naše kraje. Ker je sv. Albin umrl 1. marca, je tega dne njegov god in po izročilu tudi začetek Belinovega leta in pomladi. Njegovo leto ter poljedelske letne čase so merili s kmečkim koledarjem, ki so ga sestavljali hrast in štirje kamni v polkrogu in je bil kmalu po prvi svetovni vojni uničen.

¹⁵ Ker je tematika tega članka povezana z Belinom, na tem mestu ne bom podajal celotne zgodovine omenjenih koledarjev. O tem je v pripravi posebna študija.

V primeru boga Belina, zdravilnega ključa sv. Belina in začetka Belinovega leta na 1. marec, ki je hkrati tudi dan smrti sv. Albina, gre torej za srednjeveško-novoveški sinkretizem krščanskih elementov s staroverskimi elementi, ki izvirajo iz prazgodovine. Na omenjeni sinkretizem treh Belinov pa so gotovo pomembno vplivala tudi enaka imena obeh svetnikov in boga. Zdravljenja, povezana z njimi, je treba razumeti predvsem simbolično, saj je bil Belin tudi bog sonca in svetlobe ter vode in zdravilstva in je zdravil (ter premagoval) slepoto (oz. temo). Zato tudi ne preseneča, da je bil njegov praznik 1. marca oz. spomladi, ko se temnejša polovica leta preveša v svetlejšo.

Zahvala

Za natančno branje besedila članka in konstruktivne pripombe se zahvaljujem Saši Čaval (ZRC SAZU, Inštitut za antropološke in prostorske študije) in Jerneju Rihterju (ZRC SAZU, Inštitut za arheologijo).

- DE BERNARDO STEMPEL, P. 2003, Die sprachliche Analyse keltischer Theonyme ("Fontes Epigraphici Religionis Celticae Antiquae"). – *Zeitschrift Für Celtische Philologie* 53/1, 41–69.
- DE BERNARDO STEMPEL, P. 2013, Celtic and other Indigenous Divine Names found in the Italian Peninsula. – V: A. Hofeneder, P. De Bernardo Stempel (ur.), *Théonymie celtique, cultes, interprétation – Keltische Theonymie, Kulte, Interpretatio*, X. Workshop F.E.R.C.A.N. Vienna, 73–96.
- DE BERNARDO STEMPEL, P. in HAINZMANN, M. 2020, *Fontes epigraphici religionum Celticarum antiquarum I. Provincia Noricum. 1. Die Gottheiten in ihren sprachlichen und kultischen Erscheinungsformen*. – Wien.
- BOCCHI, F. A. 1861, Il Polesine di Rovigo. – V: *Grande illustrazione del Lombardo – Veneto ossia storia delle città, dei borghi, comuni, castelli, ecc. fino ai tempi moderni*. Volume quinto – parte seconda. Milano, 9–240.
- BOKAL, L. 2008, Narečna terminologija v zbirki Glasovi. – *Hrvatski dijalektološki zbornik* 14, 159–171.
- BOSIO, L. 1977, *Cividale del Friuli. La Storia*. – Udine.
- BUORA, M. 1979, Per la storia della Beligna e dell'abbazia di S. Martino. – *Aquileia nostra* 50, 445–496.
- ČOK, B. 2012, *V siju mesečine. Ustno izročilo Lokve, Prelož in bližnje okolice*. – *Studia mythologica Slavica, Supplementa, Supplementum* 5.
- FAKIN, A. 1909, Zgodovinske črtice o Kostanjevici. – *Edinost* XXXIV, št. 38 (7. februar 1909), 5.
- GIOVANNINI, A. 2005, Spunti di riflessione su alcuni aspetti del culto di Beleno e di Antinoo. – V: M. Sanader in A. Rendić Miočević (ur.), *Religija i mit kao poticaj rimskoj provincijlnoj plastici / Religion and Myth as an Impetus for the Roman Provincial Sculpture*. Zagreb, 157–174.
- GRAF, F. 2015, *Roman Festivals in the Greek East. From the Early Empire to the Middle Byzantine Era*. – Cambridge.
- GREEN, M. J. 1997, *Dictionary of Celtic Myth and Legend*. – London.
- HÖFLER, J. 2016a, *Gradivo za historično topografijo predjožefinskih župnij na Slovenskem. Primorska*. – Ljubljana.

- HÖFLER, J. 2016b, *O prvih cerkvah in župnijah na Slovenskem. K razvoju cerkvene teritorialne organizacije slovenskih dežel v srednjem veku*. 2. revidirana in dopolnjena izdaja. – Ljubljana.
- JUVANČIČ, I. 1984, Križarska vojska proti Kobaridcem 1331. – *Zgodovinski časopis* 38/1–2, 49–55.
- KOLEDAR 1907, *Koledar Šolske družbe sv. Cirila in Metoda za 1908*. – Ljubljana.
- KROPEJ, M. 2008, *Od ajda do zlatoroga. Slovenska bajeslovna bitja*. – Ljubljana.
- KROPEJ, M. 2012, *Supernatural beings from Slovenian myth and folktales*. – *Studia mythologica Slavica, Supplementa, Supplementum* 6.
- LAVRENČIČ, I. 2019, *Belinov svet ob Nadiži*. – Tolmin.
- LOVRENČIČ, J. 1931a, Anali izumrlega naroda. Roman iz drugega stoletja pr. Kr. – *Slovenec* LIX, št. 238a, (20. oktober 1931), 8.
- LOVRENČIČ, J. 1931b, Anali izumrlega naroda. Roman iz drugega stoletja pr. Kr. – *Slovenec* LIX, št. 240, (22. oktober 1931), 8.
- LOVRENČIČ, J. 1932, Anali izumrlega naroda. Roman iz drugega stoletja pr. Kr. – *Slovenec* LX, št. 33, (10. februarja 1932), 2.
- MEDVEŠČEK, P. 1990, *Na rdečem oblaku vinograd rase. Pravce n štorje od Matajurja do Korade*. – Ljubljana.
- MEDVEŠČEK, P. 2006, *Let v lunino senco. Pripovedi o starih verovanjih*. – Nova Gorica.
- MEDVEŠČEK, P. 2015, *Iz nevidne strani neba. Razkrite skrivnosti staroverstva*. – *Studia mythologica Slavica, Supplementa, Supplementum* 12.
- MEDVEŠČEK, P. 2017, *Motnik. Nekovsko posebno in obredno vino*. – Tolmin.
- MEDVEŠČEK, P. in SKRT, D. (ur.) 2014, *Staroverstvo in staroverci. Katalog etnološke zbirke Pavla Medveščka*. – Nova Gorica.
- MIKLAVČIČ, M. in DOLENC, J. 1968, *Leto svetnikov*. Prvi del (januar – marec). – Ljubljana.
- MENEGHINI, A. 1859, Padova e sua provincia. – V: *Grande illustrazione del Lombardo – Veneto ossia storia delle città, dei borghi, comuni, castelli, ecc. fino ai tempi moderni* 4, 9–304.
- MIHELIČ, M. 2011, *Simbolni in mitološki vidiki poznobronastodobne zakladne najdbe Kanalski Vrh I*. – Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Ljubljana.
- MIHELIČ, M. 2012, Poznobronastodobni depo Kanalski Vrh 1 v kontekstu alkimije, arheoastronomije in ustnega izročila. – *Arheo* 29, 7–51.
- MLINAR, M., T. GERBEC 2011, *Keltskih konj topòt. Najdišče Bizjakova hiša v Kobaridu*. – Tolmin.
- NANUT, T. 2011, *Nove poznobronastodobne najdbe iz severozahodne Slovenije*. – Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za arheologijo, Ljubljana.
- NANUT, T. 2018, Poznobronasto- in železnodobni depojski najdbi iz Dolenjih Raven na Cerkljanskem in s Sv. Jakoba na Kanalskem Kolovratu. – V: M. Črešnar in M. Vinazza (ur.), *Srečanja in vplivi v raziskovanju bronaste in železne dobe na Slovenskem. Zbornik prispevkov v čast Bibi Teržan*. Ljubljana, 137–161.
- OSMUK, N. 1984, Gradič (Sv. Anton). – *Varstvo spomenikov* 26, 232.
- OSMUK, N. 1997, Kobarid od prazgodovine do antike. – V: N. Osmuk, *Kobarid*. Kobarid, 9–16.
- OSMUK, N. 1998, Plaque votive de Kobarid (SI), inspirée d'un denier républicain. – *Instrumentum* 7, 17.
- OVSEC, D. J. 1991, *Slovenska mitologija in verovanje*. – Ljubljana.
- PLETERSKI, A. 2014, *Kulturni genom. Prostor in njegovi ideogrami mitične zgodbe*. – *Studia mythologica Slavica, Supplementa, Supplementum* 10.
- PICCOTTINI, G. 2017, Belinus, eine antike Quellen- und Heilgottheit in Warmbad-Villach? – *Carinthia* 1/207 35–43.
- PRÓSPER, B. M. 2017, The irreducible Gauls used to swear by Belenos. – Or did they? Celtic religion, henbane and historical misapprehensions. – *Zeitschrift für celtische Philologie* 64, 255–298.
- REPANŠEK, L. 2016, *Keltska dediščina v toponimiji jugovzhodnega alpskega prostora*. – *Linguistica et philologica* 33.
- RUTAR, S. 1882, *Zgodovina tolminskega*. – Gorica.

- RUTAR, S. 1883, Belinjska opatija. – *Soča* XIII, št. 14 (6. april 1883), 1–2.
- RUTAR, S. 1895, *Zgodovinske črtice iz poknežene grofije goriške in gradiške*. Del 1. – Gorica.
- RUTAR, S. 1899, *Beneška Slovenija*. – Ljubljana.
- SOČA 1903, Dopisi. – *Soča* XXXIII, št. 48, (17.06.1903), 2.
- SPEZIALKARTE 1893, *Spezialkarte der Österreichisch-Ungarischen Monarchie*. List Tolmein. – Wien.
- SPROCKHOFF, E. 1954, Nordische Bronzezeit und frühes Griechentum. – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* I, 28–110
- ŠAŠEL KOS, M. 1999, *Pre-Roman divinities of the eastern Alps and Adriatic*. – Situla 38.
- ŠAŠEL KOS, M. 2000, Sacred places and epichoric gods in the southeastern Alpine area - some aspects. – V: Delplace, C., F. Tassaux (ur.), *Les cultes polythéistes dans l'Adriatique romaine*. Bordeaux, Paris, 27–51.
- ŠAŠEL KOS, M. 2001, Belin. – *Studia mythologica Slavica* 4, 9–16.
- TILATTI, A. 1996, San Bellino, Bellino vescovo, la leggenda e la stroia. – *Quaderni storici. Nuova serie* 31, št. 93/3, 583–605.
- TOMASSINI, G. F. 1837, De commentari storici-geografici della provincia dell' Istria. – *L'Archeografo Triestino* IV.
- VISOČNIK, J. 2020, Rimljani v Trziču in njegovi okolici. – *Kronika* 68/3, 337–348.

Spletni viri

Splet 1 – <https://www.rovigoinfocitta.it/san-bellino-festa-del-patrono-di-rovigo/>

Miha Mihelič
Zavod za varstvo kulturne dediščine
Center za preventivno arheologijo
Poljanska cesta 40
SI-1000 Ljubljana
miha.mihelic@zvkd.si